

OPRACOWANIA

lektur uzupełniających

TADEUSZ RÓŻEWICZ

KARTOTEKA

Streszczenia i problematyka lektur

Charakterystyki bohaterów

Analizy i interpretacje wierszy

Odpowiedzi na pytania z testów i sprawdzianów

Tadeusz Różewicz

Literatura
współczesna

BIOGRAFIA

Tadeusz Różewicz urodził się **9 X 1921 roku**, zmarł **24 IV 2014 roku**. Był poetą, prozaikiem i dramaturgiem, należał do pokolenia Kolumbów. Walczył w Armii Krajowej. W swojej powojennej twórczości, zapoczątkowanej tomem *Niepokój* z 1947 roku, podjął próbę opisania świadomości człowieka spustoszonej przez doświadczenia okupacyjne.

Tomy poezji: *Niepokój; Czerwona rękawiczka; Rozmowa z księciem; Nic w płaszczu Prospera; Poemat otwarty; Twarz trzecia; Płaskorzeźba; Nożyk profesora; Szara strefa; Matka odchodzi* itd.

Dramaty: *Kartoteka; Kartoteka rozrzucona; Białe małżeństwo* itd.

Cechy poezji Różewicza:

- tematyka: rozpad wartości, degradacja człowieczeństwa i upadek cywilizacji jako efekt wojny i okupacji;
- obserwacja cywilizacji XX/XXI wieku i refleksja o ahistorycznej codzienności;
- rozważania na temat kultury masowej i jej sposobach zniewolenia człowieka;
- problematyka filozoficzna (refleksja metafizyczna, eschatologiczna, egzystencjalna);
- stworzenie nowej, oryginalnej formy wiersza: minimalizm formalny, wyrazistość, oszczędne stosowanie metafor, rezygnacja z rymów, sprowadzenie wypowiedzi podmiotu do podstawowych fraz, oparcie jej na konstrukcji zdań, często eliptycznych; poetyka „ściśniętego gardła”.

Kartoteka

- Rodzaj literacki: **dramat**
- Gatunek literacki: **dramat (z elementami absurdu i groteski)**

OKOLICZNOŚCI POWSTANIA

Tadeusz Różewicz pisał *Kartotekę* w latach **1958–1959**. Pierwodruk miał miejsce w 1960 roku, w miesięczniku „Dialog” i w tym też roku wystawiono sztukę po raz pierwszy (w Teatrze Dramatycznym w Warszawie). Dramat podejmuje tematykę znaną z poezji Tadeusza Różewicza. Jest nią **charakterystyka i ocena własnego pokolenia**, pokolenia Kolumbów oraz obraz współczesnej rzeczywistości. *Kartoteka* jest również wypowiedzią o tworzeniu dramatu i teatru, jest więc wypowiedzią autotematyczną.

CZAS I MIEJSCE AKCJI

Czas nie jest wyraźnie określony. Autor we wstępnych didaskaliach zaznacza tylko, że jest to sztuka **współczesna**. Z tekstu dowiadujemy się, że Bohater urodził się w 1920 roku, a gdy toczy się akcja, jest dojrzałym, około czterdziestoletnim mężczyzną. Miejsce natomiast opisane zostało w didaskaliach dokładnie. Jest to **jedno miejsce przez cały czas trwania dramatu – pokój Bohatera**, zwyczajnie umeblowany, przeciętny pokój. Przez ten pokój przechodzą różni ludzie, rozmawiają, czytają gazety, zatrzymują się. Wygląda to tak, jakby przez pokój Bohatera przechodziła ulica. Bohater nie opuszcza pokoju, przeważnie leży lub siedzi na łóżku.

ZNACZENIE TYTUŁU

Kartoteka jest to zbiór kart, zawierających określone, jednorodne informacje, ułożonych według pewnego systemu w segregatorze. Jako tytuł utworu **Kartoteka** wskazuje na układ

kompozycji dramatu. Jest on bowiem **zbiorem scen – zdarzeń** z życia Bohatera. Tyle, że karty tej kartoteki rozsypały się i pomieszały, nie tworzą ciągłości chronologicznej. To słowo odnosi się także do Bohatera, który nie ma określonej indywidualności, jest zlepkiem wielu ludzi i zdarzeń charakterystycznych dla pokolenia i współczesnego społeczeństwa.

CECHY DRAMATU

Sam Różewicz nazwał uprawiany przez siebie rodzaj dramatu **teatrem realistycznym i poetyckim**. W didaskaliach *Kartoteki* mocno podkreśla, że jest to sztuka realistyczna i współczesna. Na pewno realne jest miejsce akcji – pokój Bohatera i jego wystrój. Realistyczne są też liczne szczegóły z życia Bohatera: wspomnienia z dzieciństwa, wojna i partyzantka, a także fragmenty listów, artykułów prasowych, a więc to, co składa się na życiorys przeciętnego współczesnego **Polaka**. To jest charakterystyczne: realizm tkwi w szczegółach, które są autentyczne i prawdziwe.

Natomiast całość rzeczywistości ukazana jest tak, jak ją widzą autor i Bohater. Jest to **rzeczywistość rozbita i rozsypana, zniekształcona, przerysowana**, obraz jej zbliża się do poetyki snu, do poezji. Jak we śnie pokój Bohatera zmienia swe przeznaczenie, staje się biurem, kawiarnią, ulicą. Bohater ma wiele imion. Sceny z jego życia są pomieszone: Rodzice traktują go jak siedmioletnie dziecko, Nauczyciel jak maturzystę, to znowu przybywa kolega ze szkoły lub partyzant. Życiorys Bohatera przedstawiony został w postaci **nieuporządkowanych, chaotycznych wspomnień**. W ten sposób znaczenia nabiera nie zewnętrzna akcja, a dramat wewnętrzny. Można powiedzieć, że *Kartoteka* jest **udramatyzowanym monologiem wewnętrznym** Bohatera, który dokonuje analizy swego życia, leżąc w łóżku w pewną niedzielę.

KONSTRUKCJA UTWORU I NOWY TYP TEATRU

Akcja rozumiana jako logiczny ciąg wydarzeń w ogóle Różewicza nie interesuje, **nie tworzy on ciągu zdarzeń połączonych związkami przyczynowo-skutkowymi**. *Sceny Kartoteki* nie są ułożone chronologicznie, są **rozsypane**, jakby kartki kartoteki wypadły z pudełka. Pisarza interesuje natomiast trwanie akcji, atmosfera, z której powstaje sylwetka i osobowość Bohatera. Różewicz zaleca w didaskaliach, by nie zapadała kurtyna, bo akcja ma trwać. **Dramat nie ma więc wyraźnego początku**, a zwłaszcza końca, jest to tzw. **kompozycja otwarta**. W takiej sytuacji znaczenia nabierają najdrobniejsze szczegóły, pozornie błahe słowa. Często też pisarz posługuje się groteską, przerysowuje sceny i postacie w kierunku absurdu, a więc **dramat zyskuje znaczenie metaforyczne, symboliczne**, charakterystyczne dla poezji.

Konstruując nowy dramat, odpowiedni dla współczesności, poeta wprowadza do *Kartoteki* **element polemiczny**. Związany jest on z postaciami Starców, którzy (jak antyczny chór) komentują zdarzenia z pełną świadomością uczestniczenia w spektaklu. Na samym początku recytują Bohaterowi fragment *Ody do młodości* Adama Mickiewicza, by pobudzić go do działania. Dziwią się, denerwują, że Bohater nic nie robi, nawet mu się nie chce mówić. Gdy bohater czyta artykuł w gazecie na błąh temat piwa, Chór Starców zastanawia się, *czy w tym piwie są aluzje do władzy, podteksty, symbole, alegorie, czy nasz bohater jest szermierzem?* Oni chcieliby teatru tradycyjnego, z akcją i działającym bohaterem, dramatu wielkich idei i bohatera nieprzeciętnego, dokonującego niezwykłych czynów. Ze swojego Bohatera są niezadowoleni, bo ciągle śpi, jest nijaki, więc nazywają go śmieciem. Jeden ze Starców ironicznie stwierdza: *To jest teatr na miarę naszych wielkich czasów*, a drugi dodaje: *Czasy są niby duże, ludzie trochę mali*. Znaczą to, że **współczesność wymaga innego dramatu, zrywającego z tworzeniem**

iluzji rzeczywistości uporządkowanej, z wyraźnym zakończeniem. Świat współczesny jest chaotyczny, niezrozumiały, jest mieszaniną zdarzeń ważnych i nieistotnych. Taki też ma być dramat, który często zbliża się do **techniki collage'u**, występującej w sztukach plastycznych, a polegającej na łączeniu fragmentów różnych przedmiotów i tworzy z rysunkiem w jedną kompozycję. Chór Starców nie może pogodzić się z biernością Bohatera i w innym miejscu również poganiasz go:

Rób coś, ruszaj się, myśl.

On sobie leży, a czas leci. (...)

W teatrze trzeba grać,

tu musi się coś dziać!

Nie przynosi to jednak żadnych rezultatów, Bohater wybrał świadomie bierną postawę leżenia, która jest wyrazem jego stosunku do świata.

Nawet w scenach groteskowych, absurdalnych autor buduje sylwetkę Bohatera i obraz świata. To jeszcze jeden argument, że jest to **dramat realistyczny, przedstawiający głębszą, ukrytą istotę rzeczywistości**. Poznajemy nie tylko „zewnętrzność”, ale także ukryte myśli, przeżycia i doświadczenia Bohatera. Sztuka jest montażem, układanką realistycznych szczegółów, które pozwalają w poetyckim skrócie przedstawić najdramatyczniejsze momenty w dziejach Bohatera, uwypuklić je, ukazać w ostrym świetle. To, co Różewicz ukazał w *Kartotece*, to tylko część, wycinki z życia Bohatera. Człowiek żyje dalej. *Jak się żyje, to trzeba jeszcze grać. Trzeba prowadzić kartotekę* – mówi Bohater. Również śmierć, która byłaby na pewno brutalnym przerwaniem życia Bohatera, wcale by tego życia nie podsumowała, nie spuentowała, nie dopowiedziałaby o nim niczego decydującego. Nie jest więc wcale łatwe przekazanie całej prawdy o człowieku. Dlatego dramat Różewicza jest świadectwem zmagania autora, który chce wyrazić zupełnie nową sytuację człowieka naszych czasów, w nowej formie dramaturgicznej.

STRESZCZENIE I BOHATER

Akcja dramatu skupia się wokół postaci głównego bohatera. Jest to *człowiek bez określonego dokładniej wieku, zajęcia, wyglądu*. Nie ma imienia, autor i Starcy nazywają go Bohaterem, inne postacie używają różnych imion: Wiktor, Waclaw, Staś, Władziu, Kazio, Dzidek, Jurek, Zbych i inne. Raz ma czterdzieści, raz trzydzieści osiem lat. Rodzice traktują go jak siedmioletnie dziecko, Nauczyciel jak maturzystę. Również niestały jest jego zawód – raz jest dyrektorem operetki, za chwilę dyrektorem instytutu. **Nie posiada cech indywidualnych**, wygląd ma przeciętny, niczym się nie wyróżnia. *Bohater nasz często przestaje być bohaterem opowiadania i zastępują go inni ludzie, którzy są również bohaterami* – pisze Różewicz w didaskaliach. Są to ważne słowa – autor podkreśla, że Bohater jest anonimem, **upostaciowaniem zbiorowości (jednym z wielu)**. Bohater *Kartoteki* jest **Jedermannem (Everymanem), czyli Każdym**, jak w średniowiecznym moralitecie, a jego los jest jakby ekranem, na którym oglądamy losy pokolenia. **Wiele zdarzeń z jego życia to sytuacje typowe**, jak np. wspomnienia dziecięcych grzeszków, które wypominają mu Rodzice i do których sam się przyznaje (wyjście cukru z cukiernicy, zjedzenie kiełbasy w Wielki Piątek). Bohater przyznaje się też do podtruwania babci przez dziesięć lat strychniną w biszkoptach i do planowania zgładzenia tatusia.

W *Kartotece* **groteskowo jest też przedstawiony egzamin maturalny**. Nauczyciel oznajmia Bohaterowi, że jest spóźniony o dwadzieścia lat i musi dzisiaj koniecznie zdać maturę. Scena ta sugeruje, że egzamin dojrzałości zdajemy przez całe życie. Bohater odpowiada na temat *przyłączenia Rusi Czerwonej*, sypie datami i szczegółami,

a zadowolony nauczyciel oznajmia, że maturzysta jest *doskonale przygotowany do życia*. Jednocześnie dowiadujemy się, że ten sam maturzysta nie czyta niczego poza poradami w gazetach, nie umie streścić artykułu, jest prymitywny i powierzchowny. Bezbłędnie powtarza natomiast wkułe na pamięć frazesy. Ta scena symbolizuje **niewydolność systemu edukacyjnego, który nie nadąża za szybko zmieniającą się rzeczywistością** i faktycznie nie jest zdolny przygotować do życia.

Stereotypowe i **powierzchowne są też stosunki Bohatera z kobietami**. Właściwie żyje sam, jeśli nie liczyć sporadycznych kontaktów, np. z sekretarką. Pojawiają się też w jego wspomnieniach **kobiety z przeszłości**, np. Olga, która robi mu wyrzuty, że wyszedł z domu po papierosy i nie wrócił. Bohater nawet nie umie się wytłumaczyć, w końcu przyznaje, że po prostu **kłamał, gdy obiecywał jej dom i wspólne życie**. Obecnie nic już do niej nie czuje. Po jej odejściu dalej czyta gazetę i cieszy się, że ma wolną niedzielę, może leżeć i nic nie robić. Bohater jest **pusty, wyjałowiony uczuciowo, bierny i zniechęcony**. Inną znajomą z przeszłości jest Tłusta Kobieta, która oskarża Bohatera, że podglądał ją w kąpieli ćwierć wieku temu. Tego faktu Bohater nie może znaleźć w pamięci, a gdy wreszcie sobie przypomina, wybucha wyzwiskami i wyrzutami. Bardzo cierpiał przez nią i dlatego wspomnienie tych niespełnionych pragnień bardzo go wzburzyło, ale dzisiaj z tych przeżyć nic już nie pozostało.

Są jednak **sytuacje, które i dzisiaj poruszają Bohatera**. Takim zdarzeniem jest wizyta Wujka, wracającego z pielgrzymki. Bohater częstuje Wujka herbatą, przygotowuje wodę, by wymoczyć sobie nogi, **wyraźnie się cieszy, bo Wujek jest prawdziwy, i serce prawdziwe, i uczucia, i myśli prawdziwe, Wujek to prosty, uczciwy, szczerzy człowiek**. Bohater wysłuchuje opowiadań Wujka o rodzinie, z którą dawno zerwał kontakty, sam opowiada o wizycie w Paryżu, ale wrażenia jego są powierzchowne, dotyczą zakupów, muzeum figur woskowych, natomiast o życiu ludzi, o sztuce, polityce nic nie umie powiedzieć. Skarży się Wujkowi, że czuje wyrzuty sumienia, bo klaskał, wydawał okrzyki, przytakiwał. Nie umie się określić, znaleźć sobie miejsca w życiu. Mówi: *nie mogą się zmienić w człowieka*. Wujek proponuje, by wrócił do domu, ale Bohater oświadcza, że jeszcze nie może, że ma jeszcze wiele spraw do załatwienia. Scena ta ukazuje **relację współczesnego człowieka z otaczającym światem**. Jest to **relacja płytka, pozbawiona refleksji**, za to bardzo zachłanna. Czyni ona człowieka wiecznie nienasyconym i uganiającym się za kolejnymi błyskotkami. Jednocześnie w tej scenie znajdujemy **wytłumaczenie bierności Bohatera** – klaskał, przytakiwał, zawiódł się i teraz postanowił więcej się nie angażować. **Nie próbuje jednak wazeliniarstwa i lizusostwa**. Szczególnie daje się to zauważyć w scenie z Grubym i Bobikiem, który zachowuje się jak pies, służy, podaje łapę, nie gryzie, tylko liże. Bobik będzie służył każdemu panu, więc Bohater go kupuje i w żartach częstuje wodą, w której moczył nogi Wujek. Pyta następnie Pana z Przedziałkiem (Bobika), jak przeżył wojnę i okupację. Bobik w odpowiedzi zaczyna odmieniać słowo „żona” przez przypadki. Wtedy Bohater przepędza go z uczuciem obrzydzenia.

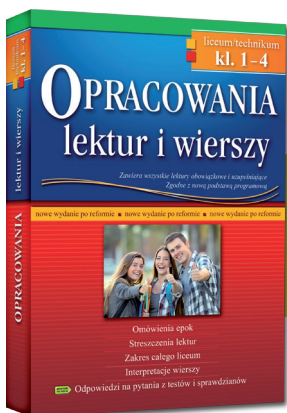
Najwięcej niezatartych wspomnień, urazów dręczących Bohatera, związanych jest z wojną. Należy on bowiem do **pokolenia 1920 roku** (tak napisał we własnoręcznym życiorysie), zwanego **pokoleniem Kolumbów**. Porażenie wojną widać w sytuacjach, gdy budzą Bohatera wystrzały armatnie, bo księżna Monaco urodziła ośmioraczki, a on zrywa się z okrzykiem: *Idioci! Znowu wojna?* lub gdy usłyszawszy z głośnika niemieckie słowa, staje pod ścianą z podniesionymi rękami. **Urazy wojenne tkwią głęboko, rany psychiczne nie zablżyły się**. Wspomnienia wojny są bolesne, nie ma w nich nic

bohaterskiego. Bohater mówi o sobie, że jest *uwalany w błocie i krwi*. Gdy spotyka osiemnastoletnią Niemkę, pragnie jej przekazać swoją radość, że ona nie widziała, nie pamięta. Mówi: *W tobie jest cała nadzieja i radość świata*. Opowiada, że on z jej ojcem polowali na siebie w lasach, żyli w *strasznej ciemności pod ziemią*. Dziewczyna niewiele z tego rozumie, Bohater jest **zrozpaczony, że nie umie przekazać tego, co dla niego jest najważniejsze**.

To jeszcze jeden **bardzo ważny problem współczesności – niemożność porozumienia się**. Szczególnie ta **bariera dzieli pokolenia**. Pokolenie starsze (Wujek) nie rozumie wątpliwości moralnych Bohatera. Wujek zarzuca Bohaterowi, że jest miękki, słaby. Młodzi (jak Niemka) już nie rozumieją *zarażenia śmiercią*. Nawroty wojennych wspomnień, związane z tym wyrzuty sumienia, wątpliwości są jedną z przyczyn wybrania przez Bohatera postawy *leżenia*. Po wojnie brał udział w budowie socjalizmu i teraz czuje się za to odpowiedzialny. Uświadamia sobie, że stracił zapal do życia, nie ma celu, poglądów. Widać to w rozmowie z Dziennikarzem, gdy nie znajduje odpowiedzi na proste pytania: o cel życia, czy jest z siebie zadowolony, czego chce jeszcze dokonać. Na wiele pytań odpowiada *nie wiem* i podsumowuje wywiad słowami: *Za późno pan przyszedł*.

Pozbawiony jest uczuć, wiary, ideałów, wartości, pragnień. Czuje wyraźną barierę pokoleniową, ale i zwyczajną obcość między ludźmi. Bohater prezentuje **rozbitą osobowość człowieka współczesnego**, w której dominują wspomnienia wojenne i paraliżujące poczucie winy. Jest to człowiek **rozczarowany, pozbawiony złudzeń i marzeń**. W pewnym sensie *Kartoteka* jest też sztuką o **losie polskim**, ponieważ w postaci Bohatera można odnaleźć los wielu Polaków z jego pokolenia.

Czy Bohater *Kartoteki* jest postacią negatywną? Jest człowiekiem utrudzonym życiem, popełniał uczynki dobre i złe, **nie zatracił jednak całkowicie zmysłu moralnego**. Najgorszą jego cechą jest **bierność**. Nawet z samobójstwa rezygnuje, bo mu się nie chce. Wujek proponuje mu powrót do domu, ale i z tego Bohater nie korzysta. Stan, który go ogarnął, to rodzaj utraty człowieczeństwa i Bohater zdaje sobie z tego sprawę. Czy coś go kiedyś poderwie do działania? Nie wiadomo. **Sztuka ma zakończenie otwarte** – Bohater pozostaje w łóżku.

Lektury obowiązkowe znajdziesz w książce
Opracowania lektur i wierszy – liceum/technikum klasy 1–4!

Kup na www.greg.pl

Autorzy:

Zespół redakcyjny Wydawnictwa GREG

Wykorzystano materiały: Katarzyny Cwiękały, Katarzyny Dudy-Kapturek, Anny Marzec, Anny Popławskiej, Dariusza Pietrzyka, Wojciecha Rzehaka, Doroty Stopki, Barbary Włodarczyk

Korekta i redakcja:

Agnieszka Antosiewicz, Katarzyna Curyło, Karolina Rymut-Kościelniak, Agata Tondera, Maria Zagnińska

© Copyright by Wydawnictwo „GREG”

31-979 Kraków, ul. Klasztorna 2B

tel. 12 680-15-50

www.greg.pl

Księgarnia internetowa: www.greg.pl

Znak firmowy **GREG®** zastrzeżony w Urzędzie Patentowym RP.

Znak słowno-graficzny **Pewniak na teście®** zastrzeżony w Urzędzie Patentowym RP.

Wszystkie prawa zastrzeżone.

Żadna część niniejszej publikacji nie może być reprodukowana lub przedrukowana bez pisemnej zgody Wydawnictwa „GREG”. Dotyczy to także przenoszenia danych do systemów komputerowych, wykonywania fotokopii i mikrofilmów.

Wykorzystano zdjęcia:

Giovanni Boccaccio – Cornelis van Dalen the Younger/Tiziano Vecellio/artgallery.yale.edu/collections/objects/35778/
Public Domain; Mikołaj Rej – Jan Gwalbert Olszewski/Domena Publiczna; Ignacy Krasicki – Antoni Oleszczyński/Dzieła
Krasickiego/Domena Publiczna; Julian Ursyn Niemcewicz – Antoni Brodowski/www.pinakoteka.zascanek.pl/Domena
Publiczna; Stanisław Staszic – Władysław Barwicki/Domena Publiczna; Stanisław Trembecki – Jan Chrzyciel Lampi/
www.christies.com/Domena Publiczna; Adam Mickiewicz – Culture.pl/Gallica/Domena Publiczna; Juliusz Słowacki –
James Hopwood/www.polona.pl/Domena Publiczna; Maria Konopnicka – Leopold Bude/Polona.pl/Domena Publiczna;
Eliza Orzeszkowa – Władysław Podkowiński/archiv.ucl.cas.cz/Domena Publiczna; Henryk Sienkiewicz – Domena
Publiczna; Joseph Conrad – George Charles Beresford/Domena Publiczna; Jarosław Iwaszkiewicz – Domena Publiczna;
Witold Pilecki – Domena Publiczna; Friedrich HYPERLINK „https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Paintings_by_
Friedrich_D%C3%BCrennatt”Dürrenmatt – Elke Wetzig/CC BY-SA 3.0/Wikimedia Commons; Stanisław Grochowiak –
CAF/Sokołowski/Trybuna Robotnicza/Domena publiczna; Julia Hartwig – Mariusz Kubik/CC BY 3.0/Wikimedia Commons;
Edward Stachura – Domena Publiczna; Ryszard Krynicki – Mariusz Kubik/CC BY 3.0/Wikimedia Commons; Adam
Zagajewski – Frankie Fouganthin/CC BY-SA 4.0/Wikimedia Commons.

Layout i skład:

Pracownia Słowa

Okładka:

Pracownia Słowa